

Manifestacije moralnega razvoja v prvih dveh letih otrokovega življenja

MAJA ZUPANČIČ

V kontekstu razvojne psihologije posameznikov moralni razvoj po eni strani opredeljujemo kot oblikovanje posameznikove zavesti o tem, kaj je pravilno in kaj napačno, po drugi strani pa kot vzpostavljanje nadzora nad lastnimi impulzi (biološkimi, egocentričnimi in egoističnimi) z ozirom na norme, ki jih posameznik percipira v svojem okolju.

Do osemdesetih let je bila večina raziskav usmerjena na moralni razvoj od starejšega predšolskega do odraslega obdobja. Šele v zadnjem desetletju se pojavljajo sistematične empirične raziskave najzgodnejših manifestacij moralnega razvoja.

Rezultati govorijo o tem, da se prvi znaki moralnega razvoja začnejo kazati ob koncu prvega leta otrokovega življenja in postanejo jasno prepoznavni v drugem letu. Ti znaki so enostavne oblike prosocialnega vedenja, kot tudi specifično odzivanje na objekte in na samega sebe. V temelju teh konkretnih manifestacij se nahajajo sposobnost za empatijo, zavest o standardih, sposobnost za takšno inhibicijo akcije, ki ugodni standardu druge osebe, sposobnost za oblikovanje moralne sodbe in rudimentarno doživljanje občutka krivde.

Otrok ob rojstvu nima moralne zavesti in nadzora nad impulzi, temveč le potencial, ki je pogoj za nastanek enega in drugega. Potencial se razvije šele pod vplivom družbenega okolja kot rezultat interakcije med dozorevanjem centralnega živčnega sistema, socializacijskimi izkušnjami in posameznikovo lastno dejavnostjo v medosebnih odnosih. Na nevro-fiziološki ravni prihaja do oblikovanja nevronske strukture v frontalnem korteksu in do oblikovanja povezav med frontalnimi predeli z limbičnim sistemom.

Približno v 10. mesecu starosti se pri otrocih pojavijo prvi znaki, ki kažejo na to, da otroci inhibirajo aktivnost, ki sledi zgolj načelu lastnega ugodja. V istem obdobju se pri otrocih pojavijo tudi prve manifestacije t.i. socialnega nanašanja. Ker že dojenček skuša - pogojno rečeno - "osmisliti" svet okoli sebe, išče v situacijah, ki jih zaznava kot nedoločene, dodatne informacije pri osebi, s katero je v stiku (opazuje izraz na obrazu, gibe, glas, prisluškuje besedam). V skladu s temi znaki je sposoben modificirati svojo prvotno emocijo, z njo povezani motiv po delovanju in delovanje samo. Tako lahko prekine dejavnost (uničevanje igrače, nadlegovanje drugega otroka), na katero odrasli reagira negativno. Iskanje in uporaba socialnih informacij, ki jih otrok dobi od svojih skrbnikov, sta odvisna od njihove odzivnosti, senzitivnosti, zanesljivosti in doslednosti v odzivanju na otroka. Na ta način otrok razvija zaupanje v skrbnika in z njim ustvarja primarno socialno vez. Iz nje pa gradi temeljno zaupanje v človeka, kar tvori nujno, a ne zadostno podlago za moralni razvoj.

Sposobnost za empatijo in sposobnost za doživljanje občutka krivde delujeta kot moralna motiva v celotnem posameznikovem življenju. Empatija je afektivni odgovor na drugo osebo v distresu. Ker dojenček ne more ločiti med seboj in drugim, prihaja v njem do negativnega emocionalnega vzburjenja brez ustrezne kognitivne komponente, ki je bistvena sestavina empatije. Ko je priča distresu drugega, bolj ali manj replicira njegovo emocionalno občutje. Vendar išče tolažbo zase, saj sta drugi in on sam zanj isto. Takšno kvazi-empatično vzburjenje se razvojno diferencira v simpatični distres, ki

se javlja okoli 18. meseca otrokovega življenja. Ko loči sebe od drugega, prične malček težiti k temu, da bi pomagal žrtvi (se ji približuje, vzpostavi fizični stik z njo, se ji nasmehne, verbalno sposobnejši jo sočutno nagovori). Ob tem otrok tudi sam kaže znake distresa, ki pa niso več tako intenzivni kot v zgodnejšem obdobju. Simpatični distress se preko mehanizma kognitivne decentracije med 2. in 3. letom starosti diferencira v sposobnost vživljanja v emocionalno gledišče drugega.

Z razvojem sposobnosti za vzročno atribucijo v drugem letu otrokovega življenja se simpatični distress transformira tudi v doživljanje krivde. Malček se zdaj zaveda, da njegova aktivnost lahko prispeva k distresu drugega ali predstavlja kršitev standardov. Takšno spoznanje vsaj delno temelji na zavesti o možnosti izbire med dejanji. Kaže se v značilni emocionalni držbi, ki se pojavi tik po storjenem dejanju. Sledi popravna ali nadomestna akcija: Če nekomu prizadene telesno bolečino, se ga potem nežno dotika na istem mestu; če udari po igrači, jo takoj zatem ljubkuje ipd.

Otrok že ob koncu prvega leta starosti izraža zanimanje za standarde; to se kaže v skrbi za nek objekt, osebo ali zase, če se le-ta ne sklada z odraslim normativom. Ob polomljeni igrači, raztrgani obleki ali fizični poškodbi drugega kaže jasen distress, prav tako kaže pozitivne emocije v primeru, ko sam ali drugi obvlada nek standard.

Govorno sposobnejši otroci že v starosti 18. mesecev oblikujejo sodbe o objektih, subjektih (tudi o sebi) in o dejanjih. Vendar pa je sodba še nediferencirana. Otrok ne loči med "dobrim" "lepim", "mojim" itd. Iz takšnih rudimentarnih sodb se kasneje diferencirajo estetske, kognitivne in vrednotne sodbe.

Iz povedanega lahko sklenemo, da je drugo leto življenja obdobje, v katerem se otrok prvič intenzivneje zanima za tiste dogodke v vsakdanjem življenju, ki so povezani z moralo. Odpre se za spodbude, ki prihajajo iz socialnega okolja.

LITERATURA

- Hemming, J. (1991). The Physiology of Moral Maturity. *Journal of Moral Education*, vol. 20, št. 2, str. 127-137.
- Hoffman, M. (1988). *Moral Development*. V. Bornstein, M. H., Lamb, M. E. (ur.), *Social, Emotional and Personality Development*. Hove and London: Lawrence Erlbaum Associates Ltd.
- Lamb, S. (1993). The First Moral Sense, *Journal of Moral Education*, vol. 22, št. 2, str. 97-109.
- Gibbs, J. C. (1991). Toward an Integration of Kohlberg's and Hoffman's Moral Development Theories, *Human Development*, 34, str. 88-104.
- Zupančič, M., Justin, J. (1991). *Otrok, pravila vrednote*. Radovljica: Didacta.
- Zupančič, M. (1994). Socialna in moralna zrelost. V Lamovec T. (ur.), *Psihodiagnostika osebnosti II*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, str. 153-204.
- Zupančič, M. (1996). Zgodnji emocionalni in socialni razvoj. V Zupančič, M. (ur.), *Izbrana poglavja iz razvojne psihologije II*, Ljubljana: oddelek za psihologijo.